S&P 4HW

Hoofdstuk 8: Cultuur

Waarom geef je bij ons een hand, een kus of drie, of helemaal niets? Waarom gooit iemand in Irak water achter een vertrekkende reiziger, en blazen wij kaarsjes uit op een verjaardag?

In dit hoofdstuk ontdek je wat cultuur is, en waaruit ze bestaat. Je vergelijkt culturen met elkaar, met modellen van sociologen en psychologen, en je leert waar zulke modellen tekortschieten. En je bekijkt je eigen cultuur eens zoals een buitenstaander dat zou doen.

Wat moet je kunnen?

- Cultuur in de enge en de brede betekenis uitleggen, en de tien cultuurcomponenten herkennen.
- Culturen vergelijken aan de hand van de cultuurcomponenten, en de functie van rituelen en overgangsrituelen uitleggen.
- Dominante cultuur, subcultuur en tegencultuur onderscheiden, en de functies van sub- en tegenculturen uitleggen.
- De zes cultuurdimensies van Hofstede uitleggen, scores van landen lezen en vergelijken, en kritiek op het model geven.
- De grondproblemen van Inkeles en Levinson uitleggen, en toelichten hoe instituties ze helpen oplossen.
- Fijnmazige en grofmazige culturen (Pinto) uitleggen en vergelijken met de piramide van Maslow, en de grenzen van zo'n model zien.
- Uitleggen wat etnografie en participerende observatie zijn, en je eigen cultuur bekijken met de blik van een buitenstaander.

Inhoud

1. Les 1: Wat is cultuur?
2. Les 2: Culturen vergelijken, en rituelen
3. Les 3: Hoofdcultuur, subcultuur en tegencultuur
4. Les 4: Culturen vergelijken met Hofstede
5. Les 5: Grondproblemen en instituties
6. Les 6: Fijnmazige en grofmazige culturen
7. Les 7: Een vreemde blik op je eigen cultuur

Vaktermen

Les 1: Wat is cultuur?

Wat moet je kunnen?

- ✓ Het verschil uitleggen tussen cultuur in de volksmond en cultuur in de sociologie
- ✓ Cultuur met een grote C en cultuur met een kleine c onderscheiden
- ✓ De tien cultuurcomponenten opnoemen en herkennen in voorbeelden

Wat denk jij?

Vraag 1 **Wat is volgens jou "cultuur"? Noem drie dingen die voor jou bij cultuur horen.**

Cultuur in de volksmond

In het dagelijks leven bedoelen we met cultuur meestal **kunst**: de cultuurpagina van de krant, het cultuurcentrum van je gemeente. Dat is de **enge** betekenis van het woord. Daarin maken mensen vaak nog een onderscheid:

Cultuur met een grote C	kunst die als "hoog" of elitair geldt, en die vooral een kleinere groep kenners bereikt. Bijvoorbeeld: een opera in De Munt, een schilderij van Rubens, klassieke muziek, de gedichten van Heinrich Heine.
Cultuur met een kleine c	populaire kunst, die een groot publiek bereikt. Bijvoorbeeld: een hit van Beyoncé, een Netflixserie, Pokémon, een stripverhaal, schlagers.

Die grens is niet vast. Strips en hiphop golden lang als "kleine c", en hangen nu in musea. En wie bepaalt eigenlijk wat "hoog" is? Vaak de groep met de meeste invloed in een samenleving (les 3).

Cultuur in de sociologie

Sociologen gebruiken het woord in een veel **bredere** betekenis. Voor hen is cultuur alles wat mensen niet van nature hebben, maar van elkaar **leren**: hoe je eet, praat, je kleedt, feest viert, wat je belangrijk vindt, wat je gelooft.

> **DEFINITIE**
> **Cultuur** is het geheel van wat een groep mensen deelt, leert en doorgeeft aan de volgende generatie: hun taal, waarden, normen, gewoonten, overtuigingen, kennis, kunst en voorwerpen.

Honger hebben is **natuur**: iedereen heeft het. Wat je eet, met welk bestek (of met je handen), en wanneer, is **cultuur**: dat verschilt van groep tot groep, en je leert het via socialisatie (hoofdstuk 1, les 4).

De tien cultuurcomponenten

Om culturen te beschrijven en te vergelijken, delen sociologen cultuur op in **componenten**:

Component	Wat?	Voorbeeld
Recht	De geschreven wetten en regels, met straffen	Het verkeersreglement, de leerplicht
Godsdienst	Het geloof in iets bovennatuurlijks, met eigen verhalen en voorschriften	Christendom, islam, jodendom, boeddhisme
Materiële voorwerpen	Alles wat mensen maken en gebruiken	Een gsm, een fiets, kleren, een huis
Rituelen	Vaste handelingen met een symbolische betekenis	Een verjaardag vieren, iemand een hand geven
Kunst	Wat mensen maken om iets uit te drukken of om mooi te zijn	Muziek, film, schilderkunst, dans
Instituties	Vaste, georganiseerde manieren om iets te regelen in de samenleving	Het gezin, de school, het huwelijk
Waarden en normen	Wat je belangrijk vindt, en de regels die daaruit volgen	Respect, en "je onderbreekt iemand niet"
Symbolen	Iets wat voor iets anders staat	Een vlag, een trouwring, een emoji
Wetenschap en techniek	Kennis over de wereld, en de manier om ze te gebruiken	Vaccins, het internet
Taal	Woorden en tekens om met elkaar te communiceren	Nederlands, Frans, Arabisch, gebarentaal

Een paar componenten ken je al. **Waarden** en **normen** zag je in hoofdstuk 1 (les 1). Drie andere krijgen hier een definitie:

DEFINITIE

Een **ritueel** is een vaste reeks handelingen met een symbolische betekenis, die mensen samen uitvoeren op een bepaald moment.

Een **symbool** is een teken, voorwerp of gebaar dat voor iets anders staat, en waarvan de betekenis afgesproken is binnen een groep.

Een **institutie** is een vaste, georganiseerde manier waarop een samenleving iets belangrijks regelt, met eigen regels en rollen, zoals het gezin, de school of de rechtbank.

Een symbool werkt alleen als de groep de betekenis kent. Een duim omhoog betekent bij ons "goed gedaan"; in sommige landen is het een belediging.

Oefenen

Vraag 2 **Bij welke cultuurcomponent hoort elk voorbeeld het best?**

Kies uit: Instituties · Kunst · Materiële voorwerpen · Recht · Rituelen · Symbolen · Taal · Waarden en normen

1. Bij een eerste afspraak geef je iemand een hand.

   Antwoord: _____ Waarom? _____

2. Een vlag met drie verticale banen: zwart, geel en rood.

   Antwoord: _____ Waarom? _____

3. Je mag pas met 18 jaar met de auto rijden.

   Antwoord: _____ Waarom? _____

4. Jongeren in Brussel begroeten elkaar met "wesh".

   Antwoord: _____ Waarom? _____

5. Een smartphone met een vouwbaar scherm.

   Antwoord: _____ Waarom? _____

6. Kinderen leren lezen en schrijven op school, van een juf of meester.

   Antwoord: _____ Waarom? _____

7. Een graffitikunstenaar beschildert een muur in Anderlecht.

   Antwoord: _____ Waarom? _____

8. Vrijheid van meningsuiting is belangrijk.

   Antwoord: _____ Waarom? _____

Les 2: Culturen vergelijken, en rituelen

Wat moet je kunnen?

- ✓ Twee culturen vergelijken aan de hand van de cultuurcomponenten
- ✓ Uitleggen waarom rituelen belangrijk zijn, en de drie fasen van een overgangsritueel herkennen
- ✓ Etnocentrisme uitleggen, en het herkennen in uitspraken over andere culturen

Wat denk jij?

Vraag 1 **Kies een feest of een gewoonte die jij kent, uit je eigen familie of je omgeving: een verjaardag, een huwelijk, een suikerfeest, Kerstmis, een lentefeest, Nieuwjaar... Wat gebeurt er precies, en wat betekent het voor de mensen die het vieren?**

Een andere cultuur door de bril van de componenten

Met de tien cultuurcomponenten kun je twee culturen stap voor stap vergelijken. Zo vermijd je dat je blijft hangen bij één opvallend verschil.

In een reportage reist Zelfa met een cameraploeg naar de Iraakse stad Najaf, waar ze vandaan komt.

Vraag 2 **Vul de tabel in tijdens of na het fragment: wat zie je bij elke component in Najaf, en wat is een voorbeeld uit België?**

Component	In de reportage (Najaf)	In België
Godsdienst		
Recht		
Taal		
Rituelen		
Normen		
Symbolen		

Waarom rituelen?

Rituelen zijn er in elke cultuur. Ze hebben belangrijke functies:

- Ze geven **houvast** bij momenten die spannend of moeilijk zijn: een geboorte, een examen, een overlijden.
- Ze maken een **groep**: wie het ritueel kent en meedoet, hoort erbij.
- Ze **geven waarden door**: kinderen leren tijdens een feest wat hun familie of hun gemeenschap belangrijk vindt. Zo zijn rituelen een vorm van socialisatie.

Een speciale soort zijn de rituelen bij een grote overgang in je leven. De Franse antropoloog Arnold van Gennep beschreef ze al in 1909.

> **DEFINITIE**
> Een **overgangsritueel** is een ritueel dat iemand van de ene fase of positie in het leven naar een andere brengt, zoals van kind naar volwassene, of van ongehuwd naar gehuwd.

Volgens Van Gennep heeft elk overgangsritueel drie fasen:

1. **Scheiding**: je verlaat je oude positie (je neemt afscheid van je klas, je trekt speciale kleren aan).
2. **Overgang**: een tussenfase, waarin je niet meer het oude en nog niet het nieuwe bent (de ceremonie zelf, een periode van voorbereiding).
3. **Opname**: je wordt in je nieuwe positie opgenomen, en de groep erkent dat (een feest, felicitaties, een nieuwe naam of titel).

Voorbeelden bij ons: het lentefeest of de plechtige communie, een bar- of batmitswa, de proclamatie aan het einde van de middelbare school, een huwelijk, een begrafenis.

Honderd dagen voor het einde van het zesde jaar vieren de leerlingen van veel scholen "100 dagen": ze trekken verkleed door de school, en nemen een eerste keer afscheid. Aan het einde van het schooljaar volgt de proclamatie: ze krijgen hun diploma op een podium, voor hun familie, en daarna is er een feest.

Vraag 3 **Waarom is dit een overgangsritueel? Duid de drie fasen van Van Gennep aan.**

Vergelijken zonder te oordelen

Wie een andere cultuur bekijkt, ziet ze door de bril van zijn eigen **referentiekader** (hoofdstuk 1). Wat je gewoon vindt, lijkt "normaal"; wat anders is, lijkt al snel vreemd, of zelfs verkeerd.

> **DEFINITIE**
> **Etnocentrisme** is andere culturen beoordelen vanuit de waarden en normen van je eigen cultuur, en je eigen cultuur als de beste of de normale zien.

Sociologen proberen een andere cultuur eerst te **begrijpen**: waarom doen mensen dat, en wat betekent het voor hen? Dat betekent niet dat alles goed is: ook binnen een cultuur zijn mensen het niet eens, en sommige gewoonten botsen met de mensenrechten. Maar je oordeelt pas nadat je begrijpt.

Vraag 4 **Is deze uitspraak etnocentrisch of niet?**

Kies uit: Etnocentrisch · Niet etnocentrisch

1. "Met je handen eten is vies, ze moeten gewoon bestek gebruiken."

   Antwoord: _____ Waarom? _____

2. "In Ethiopië eten veel mensen met de hand van één grote schotel: zo deel je de maaltijd."

   Antwoord: _____ Waarom? _____

3. "Water gooien achter iemand die vertrekt, dat is toch bijgeloof."

   Antwoord: _____ Waarom? _____

4. "Een kus geven bij het afscheid is bij ons een manier om te tonen dat je iemand graag ziet."

   Antwoord: _____ Waarom? _____

Les 3: Hoofdcultuur, subcultuur en tegencultuur

Wat moet je kunnen?

- ✓ Uitleggen wat een dominante cultuur is, en waarom ze niet altijd de cultuur van de meerderheid is
- ✓ Subculturen en tegenculturen onderscheiden, met voorbeelden
- ✓ Uitleggen waarom jeugdculturen ontstonden, en welke functies sub- en tegenculturen hebben

Wat denk jij?

Vraag 1 **Welke jeugdculturen of groepen met een eigen stijl ken jij, op school, in je buurt of online? Waaraan herken je ze?**

De dominante cultuur

In een kleine, **traditionele** samenleving delen bijna alle leden dezelfde waarden, normen, opvattingen en levensstijl. Ze geven die door via dezelfde instituties: het gezin, de godsdienst, de dorpsgemeenschap.

Hoe **complexer en opener** een samenleving, hoe meer variatie er is. In Brussel leven mensen met honderden verschillende achtergronden, talen en levensstijlen naast elkaar. Toch is er een cultuur die de toon zet.

> **Definitie**
> De **dominante cultuur** (of hoofdcultuur) is de cultuur die de toon zet in een samenleving: op maatschappelijk, politiek en economisch vlak. Het is de cultuur van de groep met de meeste invloed, en niet noodzakelijk die van de meerderheid.

Bij ons is dat vaak de cultuur van de **middenklasse**: die bepaalt bijvoorbeeld wat als "beleefd" geldt, hoe een sollicitatiegesprek verloopt, en welke taal je op school spreekt.

Subculturen

> **DEFINITIE**
> Een **subcultuur** is een groep binnen een samenleving met eigen opvattingen, waarden of een eigen levensstijl, die afwijken van de dominante cultuur, maar die door de samenleving aanvaard worden.

Subculturen kunnen draaien rond een geloof, een hobby, een beroep, een afkomst of een leeftijd. Je kunt ook tot meerdere subculturen tegelijk behoren.

Jeugdculturen

Veel subculturen worden met **jongeren** geassocieerd. Dat is logisch: in de adolescentie zoek je wie je bent. Je probeert een eigen stijl uit, nieuwe vrienden, nieuwe muziek. Je groeit van "zijn zoals de anderen" naar "durven tonen wie je bent".

Jeugdculturen zoals we ze nu kennen, ontstonden in de **jaren 1950**, met de eerste "teenagers" en de rock-'n-roll. Drie veranderingen maakten dat mogelijk:

- **Meer welvaart**: jongeren hadden eigen geld, en bedrijven gingen kleren, muziek en films speciaal voor hen maken.
- **De democratisering van het onderwijs**: veel meer jongeren bleven langer op school, samen met leeftijdsgenoten, in plaats van al op hun 14de te gaan werken.
- **Meer vrije tijd**: jongeren hadden tijd om af te spreken, uit te gaan en zich met hun stijl bezig te houden.

Tegenculturen

> **DEFINITIE**
> Een **tegencultuur** is een groep die de waarden en normen van de dominante cultuur bewust verwerpt, en er zich tegen afzet. Vaak is het een reactie tegen wie de macht heeft; soms overtreedt de groep daarbij de wet.

Voorbeelden: de **hippies** van de jaren 1960, die zich afzetten tegen de oorlog, het geld en de strakke burgerlijke normen; de **punk** van de jaren 1970; **krakers**, die leegstaande gebouwen bezetten om er te wonen; en **hooligans**, die geweld gebruiken rond voetbalwedstrijden.

De grens tussen een subcultuur en een tegencultuur is niet altijd scherp. Een subcultuur kan een tegencultuur worden, en omgekeerd: veel van wat de hippies wilden (vrijer omgaan met elkaar, aandacht voor het milieu) werd later gewoon.

Vanaf januari 2019 spijbelden duizenden Belgische scholieren op donderdag om in Brussel te betogen voor een beter klimaatbeleid, onder de naam **Youth for Climate**.

Vraag 2 **Vormden zij een subcultuur of een tegencultuur? Leg uit.**

Waarom sub- en tegenculturen?

Sub- en tegenculturen hebben belangrijke functies voor hun leden:

- Ze geven een **sociale identiteit**: je weet bij welke groep je hoort, en wie de anderen zijn (de ingroup en de outgroup uit hoofdstuk 6).
- Ze geven **groepsgevoel** en **solidariteit**: je steunt elkaar.
- Ze geven een manier om je **eigen identiteit** te tonen, met een **stijl**: kleren, haarsnit, muziek, taal.

Oefenen

Vraag 3 **Is dit de dominante cultuur, een subcultuur of een tegencultuur?**

Kies uit: Dominante cultuur · Subcultuur · Tegencultuur

1. Een groep gamers die elke vrijdag samen online speelt, met eigen woorden en grappen.

   Antwoord: Waarom?

2. Een groep die vindt dat de staat niet mag bestaan, en weigert belastingen te betalen.

   Antwoord: Waarom?

3. Op een sollicitatiegesprek kom je op tijd, geef je een hand en spreek je beleefd.

   Antwoord: Waarom?

4. Vegans die samen recepten delen en markten organiseren.

   Antwoord: Waarom?

5. Hooligans die na een match afspreken om met supporters van de andere ploeg te vechten.

   Antwoord: Waarom?

Les 4: Culturen vergelijken met Hofstede

Wat moet je kunnen?

- ✓ De zes cultuurdimensies van Hofstede uitleggen, met een voorbeeld
- ✓ De scores van landen opzoeken, lezen en vergelijken
- ✓ Kritiek geven op het model van Hofstede

Wat denk jij?

Vraag 1 **Een nieuwe leerling uit een ander land vraagt je: "Hoe gaan mensen in België met de baas, met regels en met hun vrije tijd om?" Wat antwoord je? Schrijf drie typische dingen op.**

Het onderzoek van Hofstede

In de jaren 1960 en 1970 werkte Geert Hofstede bij het computerbedrijf **IBM**. Het bedrijf liet een vragenlijst over werk en waarden invullen door meer dan honderdduizend werknemers in tientallen landen. Omdat ze allemaal hetzelfde werk deden bij hetzelfde bedrijf, dacht Hofstede: de verschillen tussen de landen komen vooral door hun **cultuur**.

Uit de antwoorden haalde hij eerst vier, later zes **dimensies**: schalen waarop culturen van elkaar verschillen. Elk land krijgt op elke dimensie een score van 0 tot 100.

> **Definitie**
> Een **cultuurdimensie** is een kenmerk waarop culturen van elkaar verschillen, uitgedrukt als een schaal met twee uitersten, zoals individualisme tegenover collectivisme.

De zes dimensies

Machtsafstand

> **DEFINITIE**
> **Machtsafstand** is de mate waarin de mensen met weinig macht aanvaarden dat de macht ongelijk verdeeld is. Hoe dichter bij 100, hoe groter de afstand tussen wie de macht heeft en de anderen.

Bij een **grote** machtsafstand spreek je je baas of je leerkracht niet tegen, en is het normaal dat de leiders voordelen hebben. Veel Arabische landen scoren hoog. Bij een **kleine** machtsafstand spreek je je baas aan met de voornaam, en mag je kritiek geven. De Scandinavische landen scoren laag.

Individualisme of collectivisme

Die dimensie ken je al uit hoofdstuk 3 (les 3): in een **individualistische cultuur** staat het individu centraal, in een **collectivistische cultuur** de groep. Hoe dichter bij 100, hoe individualistischer. Westerse landen scoren meestal hoog, veel Aziatische, Afrikaanse en Latijns-Amerikaanse landen laag.

Masculien of feminien

> **DEFINITIE**
> In een **masculiene cultuur** vinden mensen succes, presteren, competitie en status heel belangrijk, en zijn de rollen van mannen en vrouwen duidelijk verschillend. In een **feminiene cultuur** vinden mensen zorg voor elkaar, bescheidenheid en de kwaliteit van het leven belangrijker, en zijn de rollen minder strikt verdeeld.

Hoe dichter bij 100, hoe masculiener. Japan scoort heel hoog, Nederland en de Scandinavische landen heel laag. Op de website van Hofstede heet deze dimensie vandaag "de motivatie om te presteren": de oude namen klonken alsof het over mannen en vrouwen zelf ging.

Onzekerheidsvermijding

> **DEFINITIE**
> **Onzekerheidsvermijding** is de mate waarin mensen zich bedreigd voelen door onzekere of onbekende situaties, en die proberen te vermijden met regels en controle.

Hoe dichter bij 100, hoe meer regels, plannen en zekerheid mensen willen. Duitsland scoort hoog, het Verenigd Koninkrijk laag. België scoort nog hoger dan Duitsland: 94, een van de hoogste scores ter wereld.

Langetermijn- of kortetermijndenken

> **DEFINITIE**
> Bij **langetermijndenken** richten mensen zich op de toekomst: sparen, volhouden, je aanpassen. Bij kortetermijndenken richten ze zich meer op het verleden en het heden: tradities respecteren, je gezicht niet verliezen, nu genieten.

Hoe dichter bij 100, hoe meer langetermijndenken. Oost-Aziatische landen zoals China, Japan en Zuid-Korea scoren hoog.

Hedonisme of soberheid

> **DEFINITIE**
> In een **hedonistische cultuur** vinden mensen het normaal om te genieten van het leven en hun verlangens te volgen: plezier maken, uitgaan, vrije tijd. In een **sobere** cultuur houden strikte sociale normen dat genot meer in toom.

Hoe dichter bij 100, hoe hedonistischer. Veel Latijns-Amerikaanse landen, zoals Mexico, scoren hoog. Landen in Oost-Europa, en veel Aziatische en islamitische landen, scoren laag (sober).

België in cijfers

Vraag 2 **Zoek op de website van Hofstede (The Culture Factor, vroeger Hofstede Insights) de scores van België op, en die van een land in Afrika, Azië of Zuid-Amerika naar keuze. Noteer bij België wat de score betekent.**

Dimensie	België	Wat betekent dat?
Machtsafstand		
Individualisme		
Masculien (motivatie om te presteren)		
Onzekerheidsvermijding		
Langetermijndenken		
Hedonisme		

Kritiek op Hofstede

Het model van Hofstede is handig, en wordt veel gebruikt in bedrijven en in het onderwijs. Maar er is ook kritiek:

— **Een land is geen persoon.** Een score is een **gemiddelde**. Er zijn Belgen die regels haten, en Japanners die heel individualistisch zijn. Wie de score van een land op elke inwoner plakt, maakt er een **stereotype** van (hoofdstuk 6, les 5).

- **Een land is geen eenheid.** Binnen één land leven verschillende culturen. Op de website krijgt de dimensie masculien–feminien voor het noorden van België een score van 43, en voor het zuiden 60. En hoe zit het in Brussel?
- **Wie werd er gevraagd?** De eerste gegevens kwamen van IBM-werknemers: vooral mannen uit de middenklasse, niet de hele bevolking.
- **Culturen veranderen.** Een groot deel van de gegevens is tientallen jaren oud. Daarom paste de website sommige scores later aan.

Ilias leest dat België hoog scoort op onzekerheidsvermijding. Op zijn eerste dag in een nieuwe sportclub zegt hij tegen de trainer: "Jij bent Belg, dus jij wilt vast dat alles volgens strikte regels gebeurt."

Vraag 3 **Wat is er mis met de redenering van Ilias? Gebruik de kritiek op Hofstede.**

Les 5: Grondproblemen en instituties

Wat moet je kunnen?

- De vier grondproblemen van Inkeles en Levinson opnoemen, en koppelen aan de dimensies van Hofstede
- Uitleggen hoe instituties een samenleving helpen om grondproblemen op te lossen
- Formele en informele sociale controle onderscheiden

Wat denk jij?

Stel je voor: een groep van dertig jongeren strandt voor een jaar op een onbewoond eiland, zonder volwassenen.

Vraag 1 **Welke problemen moet de groep in de eerste weken oplossen om samen te kunnen leven? Noem er drie.**

Vier grondproblemen

De Amerikaanse sociologen Alex Inkeles en Daniel Levinson stelden in 1954 dat elke samenleving voor dezelfde basisvragen staat. Hoe een samenleving die vragen beantwoordt, heeft gevolgen voor de hele samenleving, voor de groepen en voor elk individu.

DEFINITIE
Grondproblemen zijn de basisvragen waarop elke samenleving een antwoord moet vinden om te kunnen bestaan, zoals de verhouding tot gezag of de manier om met conflicten om te gaan.

Hofstede (les 4) baseerde zich op hun werk. Zijn eerste vier dimensies passen precies bij de vier grondproblemen:

Grondprobleem	Cultuurdimensie van Hofstede
De verhouding tot **gezag**	Machtsafstand

Grondprobleem	Cultuurdimensie van Hofstede
De verhouding tussen het **individu** en de **samenleving**	Individualisme of collectivisme
De **rollen** van mannen en vrouwen	Masculien of feminien
Omgaan met **conflicten** en onzekerheid	Onzekerheidsvermijding

Vraag 2 **Kies een grondprobleem. Hoe beantwoordt een samenleving met een hoge score op de bijbehorende dimensie die vraag, en hoe een samenleving met een lage score? Geef bij elk een voorbeeld uit het dagelijks leven.**

Instituties lossen grondproblemen op

Een samenleving lost haar grondproblemen niet elke dag opnieuw op. Ze heeft er vaste **instituties** voor (les 1): het gezin, de school, de rechtbank, de politie, de media. Die instituties hebben een **socialiserende functie**: ze leren de leden van de samenleving het gedrag dat het probleem oplost. Zo geven ze de cultuur door aan de volgende generatie.

Een belangrijk grondprobleem is: hoe zorg je ervoor dat mensen zich aan de normen houden? Dat heet sociale controle.

> **DEFINITIE**
> **Sociale controle** is alles wat een groep of een samenleving doet om ervoor te zorgen dat haar leden zich aan de normen houden. Ze is **informeel** als ze uitgaat van mensen in je omgeving (een blik, een opmerking, roddel), en **formeel** als ze uitgaat van een organisatie met officiële regels en straffen (de school, de politie, de rechtbank).

Vraag 3 **Welke instituties of groepen lossen deze problemen op in België? Gebruik ook de soorten socialisatie uit hoofdstuk 1 (les 4).**

Grondprobleem	Wie lost het op?
Wie zorgt voor de informele sociale controle?	
Wie zorgt voor de formele sociale controle?	
Wie zorgt voor de primaire socialisatie?	
Wie zorgt voor de secundaire socialisatie?	
Wie zorgt voor de tertiaire socialisatie?	
Wie zorgt voor minderjarigen?	

Elke cultuur, een ander antwoord

Alle samenlevingen moeten bijvoorbeeld zorgen voor wie niet meer voor zichzelf kan zorgen. Maar ze doen het op een andere manier:

- In een meer **collectivistische** cultuur zorgt vaak de **familie** voor de ouderen: een oma woont bij haar kinderen in huis, en de kleinkinderen helpen mee. Iemand naar een rusthuis brengen, kan er als een schande gelden.
- In een meer **individualistische** cultuur zoals de Belgische zorgen vaker **instituties**: thuiszorg, een dienstencentrum of een woonzorgcentrum. Ouderen willen er ook vaak zelf zo lang mogelijk zelfstandig blijven, en hun kinderen "niet tot last zijn".

Geen van beide is "de juiste" oplossing: elk antwoord past bij de **waarden** van de cultuur, en elk heeft voor- en nadelen. En in België mengen de twee zich: veel families combineren mantelzorg met hulp van buitenaf (3de jaar, hoofdstuk 13).

Vraag 4 **Kies een ander grondprobleem: wie zorgt voor jonge kinderen, of hoe los je een ruzie tussen twee families op? Beschrijf hoe een institutie het in België oplost, en hoe het in een andere cultuur (die je kent, of opzoekt) anders kan. Welke waarde zit achter elk antwoord?**

Les 6: Fijnmazige en grofmazige culturen

Wat moet je kunnen?

- ✓ Fijnmazige en grofmazige culturen uitleggen en herkennen, en uitleggen wat een mixcultuur is
- ✓ De behoeftenpiramide van Pinto vergelijken met die van Maslow
- ✓ De grenzen van een model over culturen uitleggen

Wat denk jij?

Lina (16) vraagt of ze zaterdag naar een fuif mag. Haar vader zegt: "Wat zullen de buren en de familie zeggen als ze horen dat je daar was?" Haar vriendin Emma krijgt van haar moeder te horen: "Doe maar wat je zelf het beste vindt, je bent oud genoeg."

Vraag 1 **Wat vinden de twee ouders het belangrijkst? Welke regels gelden er voor Lina, en welke voor Emma?**

F-culturen en G-culturen

David Pinto werkte als socioloog en trainer rond de communicatie tussen mensen uit verschillende culturen in Nederland. Hij vergeleek culturen met een **net**: met heel kleine of met grote mazen.

Definitie

Een **fijnmazige cultuur** (F-cultuur) heeft veel gedetailleerde regels voor hoe je je in allerlei situaties gedraagt, en veel sociale controle. De groep staat centraal: het is een wij-cultuur.

Een **grofmazige cultuur** (G-cultuur) heeft weinig vaste regels voor het dagelijkse gedrag, en weinig sociale controle. Het individu staat centraal: het is een ik-cultuur.

	F-cultuur (fijnmazig)	G-cultuur (grofmazig)
Regels	Veel regels, voor veel situaties: hoe je groet, eet, je kleedt, met ouderen spreekt	Weinig vaste regels; je interpreteert ze zelf
Sociale controle	Veel: de familie en de buurt kijken mee	Weinig: wat je doet, is je eigen zaak
Wat telt?	Erbij horen, de eer van de familie, de regels van de groep eigen maken	Authentiek zijn, jezelf tonen zoals je wilt
Afwijken	Wordt niet aanvaard	Wordt meer aanvaard
Verantwoordelijk	De groep (wat jij doet, valt terug op je familie)	Het individu: jij bent verantwoordelijk voor je daden
Keerzijde	Weinig vrijheid voor wie anders wil leven	Minder solidariteit, meer eenzaamheid

Je ziet het verband met de **sociale controle** (les 5) en met **individualisme en collectivisme** (les 4).

Mixculturen

Veel mensen leven tussen twee culturen. Pinto stelde vast dat dat vaak geldt voor **jongeren van de tweede generatie**: kinderen van migranten die in West-Europa opgroeien. Thuis gelden de regels van een F-cultuur, op school en bij vrienden die van een G-cultuur. Ze leren schakelen tussen de twee, en maken er vaak een eigen mix van.

> **DEFINITIE**
> Een **mixcultuur** is een combinatie van kenmerken van een fijnmazige en een grofmazige cultuur, bijvoorbeeld bij jongeren die thuis andere regels volgen dan op school.

Pinto en Maslow

In hoofdstuk 3 (les 3) leerde je de behoeftenpiramide van Maslow, en de kritiek dat ze vooral past bij een **individualistische** cultuur. Pinto tekende een piramide voor een **F-cultuur**.

Vraag 2 **Vergelijk de piramide van Maslow met die van Pinto. Wat is hetzelfde, en wat is anders? Waarom past de piramide van Maslow bij een G-cultuur?**

Een model is geen werkelijkheid

Pinto noemde de meeste West-Europese landen grofmazig, en veel Arabische en Aziatische landen fijnmazig. Wees daar voorzichtig mee:

- **Binnen één land** bestaan beide. Een klein dorp kan fijnmaziger zijn dan een grote stad; een religieuze gemeenschap fijnmaziger dan een groep studenten. Ook in België waren de meeste families vijftig jaar geleden een stuk fijnmaziger dan nu.
- **Landen met dezelfde structuur** verschillen onderling sterk: Japan en Marokko zijn allebei "fijnmazig", maar hebben heel andere regels.
- **Mensen** passen niet in één vakje: iedereen leeft met een mix van regels, en kiest zelf welke hij belangrijk vindt.

Wie het model gebruikt om over één persoon te oordelen ("jij komt uit een F-cultuur, dus jij mag vast niets"), maakt er een **stereotype** van (hoofdstuk 6). Het model is bedoeld om **verschillen te begrijpen**, bijvoorbeeld waarom twee mensen elkaar niet begrijpen, niet om mensen in een hokje te stoppen.

Oefenen

Vraag 3 **Past deze situatie het best bij een fijnmazige cultuur, een grofmazige cultuur of een mixcultuur?**

Kies uit: Fijnmazige cultuur · Grofmazige cultuur · Mixcultuur

1. Bij een bezoek aan de familie weet iedereen precies wie eerst begroet wordt, wie waar zit en wie eerst eet.

   Antwoord: _____ Waarom? _____

2. Een student verft haar haar blauw; haar ouders vinden het "haar keuze".

   Antwoord: _____ Waarom? _____

3. Youssef spreekt thuis Arabisch en volgt de regels van zijn ouders, en op school discussieert hij vrij met zijn leerkracht.

   Antwoord: _____ Waarom? _____

4. Als een dochter scheidt, voelt de hele familie zich beschaamd tegenover de gemeenschap.

   Antwoord: _____ Waarom? _____

5. Buren weten nauwelijks wie er naast hen woont, en bemoeien zich er niet mee.

   Antwoord: _____ Waarom? _____

Les 7: Een vreemde blik op je eigen cultuur

Wat moet je kunnen?

- ✓ Uitleggen wat etnografie en participerende observatie zijn, en hoe ze verschillen van systematische observatie
- ✓ De voor- en nadelen van participerende observatie uitleggen
- ✓ Veldnotities maken, en daarin observatie en interpretatie scheiden

Wat denk jij?

Een onderzoeker beschrijft een vreemd volk, de **Nacirema**. Elke ochtend trekt elk lid van het volk zich terug in een klein heiligdom in huis. Daar staat een kistje vol toverdranken en poeders, die ze bij speciale genezers halen. Ze voeren er een ritueel uit waarbij ze een bundeltje varkenshaar met magische poeders in hun mond stoppen, en het op vaste manieren bewegen. Een paar keer per jaar bezoeken ze een "heilige mondman", die met scherpe werktuigen gaten in hun tanden maakt, en die opvult met magisch materiaal. Ze geloven dat hun vrienden hen anders zouden verlaten.

Vraag 1 **Wat vind je van dit volk? Herken je iets?**

Etnografie: leven tussen de mensen die je onderzoekt

Hoe leer je een cultuur echt kennen? Niet met een vragenlijst van vijf minuten, maar door er een tijd **in te leven**.

> **DEFINITIE**
> **Etnografie** is een onderzoeksmethode waarbij de onderzoeker een tijd meeleeft met een groep, om haar cultuur van binnenuit te leren kennen en te beschrijven: hun gewoonten, rituelen, regels en wat die voor hen betekenen.

Een van de eersten was de Poolse antropoloog **Bronisław Malinowski**. Tijdens de Eerste Wereldoorlog leefde hij jarenlang op de Trobriandeilanden, bij Nieuw-Guinea. Hij leerde de taal, woonde in een tent tussen de huizen, en deed mee aan het dagelijkse leven. Zo ontdekte hij dat een ingewikkeld ritueel waarbij mensen halssnoeren en armbanden van eiland tot eiland doorgaven, niet om de waarde van de voorwerpen draaide, maar om **vriendschap en aanzien** tussen de eilanden.

Etnografie wordt niet alleen gebruikt voor verre volken. Sociologen bestuderen zo ook supporters, een jeugdbende, een ziekenhuisafdeling, of het leven van jongeren in een Brusselse wijk.

Participerende observatie

De belangrijkste techniek van de etnograaf is participerende observatie. In hoofdstuk 2 (les 8) maakte je een **systematische** observatie: je wist vooraf wat je zocht, en turfde het in een schema. Een etnograaf werkt anders.

> **DEFINITIE**
> Bij **participerende observatie** doet de onderzoeker zelf mee met de groep die hij observeert. De observatie is meestal open: hij weet vooraf niet precies wat hij zoekt, en ontdekt gaandeweg wat belangrijk is.

Een etnograaf schrijft alles op in veldnotities.

> **DEFINITIE**
> **Veldnotities** zijn de aantekeningen die een onderzoeker tijdens of vlak na een observatie maakt: wat hij zag en hoorde, zo precies mogelijk, en apart zijn eigen interpretaties, vragen en gevoelens.

Het belangrijkste is dat je **observatie** en **interpretatie** uit elkaar houdt (hoofdstuk 6, les 1). "De jongen staart naar de grond en antwoordt in één woord" is een observatie. "De jongen verveelt zich" is een interpretatie.

Twee blikken

Een etnograaf wisselt voortdurend tussen twee blikken:

- de blik van een **insider**: wat betekent dit voor de mensen zelf? Waarom doen ze het?
- de blik van een **buitenstaander**: wat valt op aan dit gedrag, als je het niet gewoon bent? (De blik van Miner.)

Voor- en nadelen

Voordelen	Nadelen
Je ziet **echt** gedrag, in de eigen omgeving van de mensen (een grote **validiteit**).	Mensen gedragen zich **anders** als ze weten dat ze bekeken worden, zeker in het begin.
Je ontdekt dingen die je **niet had verwacht**, en waar je nooit een vraag over had gesteld.	Je eigen **referentiekader** kleurt wat je ziet en hoe je het uitlegt. Een andere onderzoeker ziet misschien iets anders (een kleinere **betrouwbaarheid**).
Je begrijpt waarom mensen iets doen, niet alleen wat ze doen.	Het kost veel **tijd**. En wie te lang meeleeft, ziet het eigenaardige niet meer: hij wordt een insider.

Er is ook een **ethische** vraag (hoofdstuk 7, les 9). Doe je **openlijk** mee (iedereen weet dat je onderzoek doet), of **verborgen** (je doet alsof je een gewoon lid bent)? Verborgen observatie geeft vaak echter gedrag, maar de mensen konden geen toestemming geven. Daarom kiezen onderzoekers vandaag bijna altijd voor openlijke observatie, en houden ze de mensen in hun verslag anoniem.

Een sociologe wil weten hoe jongeren in een Brussels jeugdhuis met elkaar omgaan. Ze werkt een jaar als vrijwilliger achter de toog, en vertelt de jongeren dat ze een boek schrijft over jeugdhuizen.

Vraag 2 **Is dit een participerende of een niet-participerende observatie? Open of gesloten? Openlijk of verborgen? Noem één voordeel en één nadeel van haar aanpak.**

Portfolio, deel 8: veldnotities bij een ritueel

Vraag 3 **Kies een ritueel of een vaste gewoonte uit je eigen omgeving: de middagpauze in de refter, een training van je sportclub, een verjaardagsfeest, de markt op zondag, een familiemaaltijd. Observeer een kwartier, en maak veldnotities in twee kolommen: wat je ziet en hoort, en wat je denkt dat het betekent. Beschrijf daarna in vijf à zes zinnen het ritueel zoals Miner het zou doen: als een buitenstaander die het voor het eerst ziet.**

Vaktermen

Cultuur

Het geheel van wat een groep mensen deelt, leert en doorgeeft aan de volgende generatie, zoals taal, waarden, normen, gewoonten, kennis, kunst en voorwerpen.

Cultuurdimensie

Een kenmerk waarop culturen van elkaar verschillen, uitgedrukt als een schaal met twee uitersten (Hofstede).

Dominante cultuur

De cultuur die de toon zet in een samenleving; die van de groep met de meeste invloed, niet noodzakelijk van de meerderheid.

Etnocentrisme

Andere culturen beoordelen vanuit de waarden en normen van je eigen cultuur, en je eigen cultuur als de beste of de normale zien.

Etnografie

Een onderzoeksmethode waarbij de onderzoeker een tijd meeleeft met een groep, om haar cultuur van binnenuit te leren kennen en te beschrijven.

Feminiene cultuur

Een cultuur waarin zorg voor elkaar, bescheidenheid en de kwaliteit van het leven centraal staan, met minder strikte rollen.

Fijnmazige cultuur

Een cultuur met veel gedetailleerde gedragsregels en veel sociale controle, waarin de groep centraal staat (F-cultuur, Pinto).

Grofmazige cultuur

Een cultuur met weinig vaste gedragsregels en weinig sociale controle, waarin het individu centraal staat (G-cultuur, Pinto).

Grondproblemen

De basisvragen waarop elke samenleving een antwoord moet vinden, zoals de verhouding tot gezag of omgaan met conflicten (Inkeles en Levinson).

Hedonistische cultuur

Een cultuur waarin het normaal is om van het leven te genieten en je verlangens te volgen; tegenover een sobere cultuur.

Institutie

Een vaste, georganiseerde manier waarop een samenleving iets belangrijks regelt, met eigen regels en rollen, zoals het gezin of de school.

Langetermijndenken

Gericht zijn op de toekomst, met sparen, volhouden en je aanpassen; tegenover kortetermijndenken (verleden, tradities, nu).

Machtsafstand

De mate waarin mensen met weinig macht aanvaarden dat de macht ongelijk verdeeld is.

Masculiene cultuur

Een cultuur waarin succes, presteren, competitie en status centraal staan, met duidelijk verschillende rollen voor mannen en vrouwen.

Mixcultuur

Een combinatie van kenmerken van een fijnmazige en een grofmazige cultuur.

Onzekerheidsvermijding

De mate waarin mensen zich bedreigd voelen door onzekere situaties, en die vermijden met regels en controle.

Overgangsritueel

Een ritueel dat iemand van de ene fase of positie in het leven naar een andere brengt, in drie fasen (scheiding, overgang, opname).

Participerende observatie

Een observatie waarbij de onderzoeker zelf meedoet met de groep die hij observeert; meestal open.

Ritueel

Een vaste reeks handelingen met een symbolische betekenis, die mensen samen uitvoeren op een bepaald moment.

Sociale controle

Alles wat een groep doet om ervoor te zorgen dat haar leden zich aan de normen houden; informeel (mensen om je heen) of formeel (organisaties met regels en straffen).

Subcultuur

Een groep binnen een samenleving met eigen opvattingen, waarden of levensstijl, die afwijken van de dominante cultuur, maar aanvaard worden.

Symbool

Een teken, voorwerp of gebaar dat voor iets anders staat, met een betekenis die binnen een groep afgesproken is.

Tegencultuur

Een groep die de waarden en normen van de dominante cultuur bewust verwerpt en er zich tegen afzet, soms door de wet te overtreden.

Veldnotities

De aantekeningen van een onderzoeker tijdens of vlak na een observatie, met apart wat hij zag en hoorde, en wat hij erover denkt.